

BÖLÜM 42

I-MARDİN: 1960 ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİ

1-1960 Askeri Darbesine Giden Süreç

Türkiye'nin siyasi tarihinde bir dönüm noktası olan 27 Mayıs 1960 askeri darbesini anlamak için, bu olaya yol açan zincirleme gelişmeleri detaylıca incelemek gerekir. Demokrat Parti'nin (DP) 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmesiyle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 27 yıllık tek parti iktidarının ardından muhalefet konumuna düşmüştü.

Dönemin DP başkanı ve İstanbul Milletvekili **Adnan Menderes**, 19. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurmuştu. Ancak bu hükümet bir yılını doldurmadan, 8 Mart 1951'de istifaya zorlandı. Ardından 20. Cumhuriyet Hükümeti yine Adnan Menderes tarafından kuruldu ve Menderes, DP Genel Kongresi'nde tekrar genel başkan seçildi. Bu dönemde, laiklik karşıtı olduğu iddia edilen **Said Nursi** ile ilgili dava 25 Aralık 1952'de Samsun'da görülmeye başlandı. Ayrıca, Atatürkçü düşünceye zarar vermek ve dini siyasete alet etmek suçlamasıyla Millet Partisi'nin (MP) faaliyetleri 8 Mart 1953'te durduruldu ve 1954 yılında mahkeme, partinin “dini karakterde olduğu” gerekçesiyle kapatılmasına karar verdi.

1954 genel seçimlerinde DP, parlamentoda büyük bir üstünlük sağlayarak CHP'nin 31 sandalyesine karşılık 489 sandalye kazandı. Sandıktan zaferle ayrılan DP, 17 Mayıs 1954'te 21. hükümeti kurdu. Meclis'ten güvenoyu alan 21. hükümetin başkanı Adnan Menderes, 1955 yılında **Fuad Köprülü'yü Başbakan Yardımcısı** ve **Fatih Rüştü Zorlu'yu Devlet ve Dışişleri Bakanlığı'na** getirdi. DP'nin siyasi meşruiyeti artmaya başlamışken, parti içinde çatlak sesler yükselmeye başladı. 1955'teki parti genel kongresinde Adnan Menderes başkan seçilirken, muhalif görülen 9 milletvekili partiden ihraç edildi. Bu ihraçları 10 milletvekilinin vefa istifaları izledi. İlerleyen süreçte, Meclis Kurulundaki

tartışmalar nedeniyle Sıtkı Yırcalı, Hasan Polatkan ve Fatih Rüştü Zorlu bakanlık görevlerinden istifa ettiler. İstifaların ardından bütün kabinenin istifası gündeme gelince, Adnan Menderes dönemin Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’a hükümetin istifasını sundu ve hükümet düştü.

Cumhurbaşkanı’nın yeni bir hükümet kurulması istemi üzerine Adnan Menderes, 9 Aralık 1955’te 22. hükümeti kurdu. Ancak bu hükümetin ömrü de 1957 seçimlerine kadar kısa sürdü. 1957 seçimlerinde DP 519, CHP 173 ve Cumhuriyet Millet Partisi (CMP) 4 sandalye kazandı. Seçim sonuçlarına göre, 25 Kasım 1957’de 23. ve son Cumhuriyet Hükümeti Adnan Menderes tarafından kuruldu.

2-Artan Gerilimler ve Darbenin Ayak Sesleri

İşte ne olduysa bu dönemden sonra oldu. DP, 1958’deki meclis konuşmalarında CHP’ye faaliyetlerinden dolayı gözdağı vermeye başladığında, CHP’den jet açıklamalar geldi ve Cumhuriyet’in, dolayısıyla hükümetin koruyucusu olduğu, demokrasinin en büyük garantörü olduğu vurgulandı. Bu sıkıntılı dönem yaşanırken, kışlada da değişiklik sinyalleri gelmeye başladı. 22 Ağustos 1958’de **Rüştü Erdelhun Genelkurmay Başkanlığı’na, Orgeneral Cemal Gürsel ise Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na** getirildi. Ancak siyasilere arasındaki ipler gerilmeye devam ediyordu. Özellikle İsmet İnönü ve Adnan Menderes arasında yaşanan “ıdam sehpası” ve “yumruk atma” polemikleri, tarafları birbirine düşman etmişti.

Adnan Menderes hükümeti, **Arapça ezan yasağını kaldırarak** halkın dini duygularını yaşaması için bir ortam hazırlamıştı. Ancak bu durum, başta ordu olmak üzere bütün muhalif grupların dikkatini üzerine çekti. Başta Arapça ezan yasağının kaldırılması olmak üzere, **Kırşehir’in ilçe yapılması** gibi uygulamalarla DP, Cumhuriyet’in kuruluş ilkelerini yıkmaya çalışmakla suçlandı. Celâl Bayar’ın dahi Arapça ezan yasağının kaldırılması kararını köşkte uzunca süre beklettiği iddia edildi.

Üniversiteler, Harp Okulları ve bazı milletvekilleri orduyu göreve çağırıyorlardı. Ordu ise müdahale için Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Menderes ile çatışmasını bekledi. Ve beklenen oldu: Menderes’in “Milli Şef” İsmet İnönü’nün resmini paralardan çıkarması ve Celâl Bayar’ın fiilen yok sayılması gibi adımları,

ABD'nin tepkisini çekti. Menderes bu dönemde ABD'den beklediği desteği göremeyince Sovyet Rusya'ya (SSCB) yöneldi. Bu durum, askerin beklediği ortamı sağlamış oldu.

Olayların ardı arkası kesilmedi. CHP'ye karşı başlatılan linç ve saldırı girişimleri askerin dikkatini çekti. Kara Kuvvetleri Komutanı **Cemal Gürsel**, 3 Mayıs 1960'ta Savunma Bakanı Ethem Menderes'e uyarıcı bir mektup yazdı. Mektubun ardından 5 Mayıs 1960'ta Harp Okulu öğrencileri Ankara Kızılay'da büyük bir gösteri düzenlediler. Başbakan Adnan Menderes olay yerine gittiğinde öğrencileri yatıştırmak yerine kaba güç kullanarak dağıtmayı tercih etti.

Olayların ardından Celâl Bayar ve İçişleri Bakanı Namık Gedik arasında olaylara müdahale edilmesi gerekliliği konuşuldu. Gösterinin ardından Adnan Menderes İzmir gezisine çıktı. Menderes'in gezisi sırasında 27 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencileri "Zafer Anıtı"na kadar sessizce yürüdüler. İşte darbenin ayak sesleri bu gösterilerle iyice duyulmuştu. Asker DP iktidarını istemiyordu. Bütün Harp Okulu ayaklanmaları yaşanırken, 22 Mayıs'ta Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından haberleşme ve kişiler arasındaki toplantılara yasak getirildi.

Darbeden bir gün önce Genelkurmay Başkanı Erdelhun, askerin DP'ye olan bağlılığının sürdüğünü açıkladı. Ancak ertesi gün yapılan darbe, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) kendi içinde de bölünmüş olduğunu gözler önüne serdi.

27 Mayıs 1960 Darbesi ve Radyo Bildirisi

26 Mayıs gecesi DP karşıtı general ve subaylardan oluşan 38 kişilik komite, **27 Mayıs sabahı** tanklarla birlikte yönetime el koyduğunu duyurdu. Albay **Alparslan Türkeş** tarafından radyoda okunan bildiri ile Türk halkına ve dünyaya seslenildi:

“Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır.

Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdareimiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüz-kâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün “**Yurtta sulh, cihanda sulh**” prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”tur. Milletimizin bir zarara uğramayacağı delaletinde sabır ve ihkamla tebessür etmeleri beklentilerimiz arasındadır.”

27 Mayıs 1960 İhtilal Bildirisini Okuyan Alparslan Türkeş ve Menderes'in İdamına Karşı Duruşu

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve bu süreçte yaşanan olaylar, özellikle de Başbakan Adnan Menderes ve arkadaşlarının idamları, derin izler bırakmıştır. İhtilal bildirisini radyodan okuyan isim olan **Alparslan Türkeş'in**, idamlar konusundaki duruşu, dönemin karmaşık yapısını ve darbe içindeki farklı eğilimleri anlamak açısından önemlidir.

Alparslan Türkeş, 27 Mayıs sabahı radyodan okuduğu bildiri ile Milli Birlik Komitesi (MBK) adına yönetime el konulduğunu duyurmuştur. Bu bildiri, darbenin gerekçelerini açıklarken, “Bu harekâtın hiçbir şahsa veya zümreye karşı olmadığı,” ve “Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa

bulunsun, her vatandaşın kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele göreceği” vurgusunu yapmaktaydı. Bu ifadeler, darbenin başlangıçtaki “barışçıl” ve “hukuka uygun” imajını pekiştirmeye yönelikti.

Ancak ilerleyen süreçte, özellikle Yassıada yargılamaları başladığında ve idam kararları gündeme geldiğinde, **MBK içerisinde derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır**. Komitenin başında bulunan Orgeneral Cemal Gürsel dahil olmak üzere bazı üyeler, idam kararlarının uygulanmaması yönünde eğilim gösterirken, daha radikal bir grup idamların gerçekleşmesini savunmuştur.

Alparslan Türkeş’in bu konudaki duruşu, kayıtlara göre idamların karşısında yer alma eğilimindedir. Çeşitli kaynaklarda ve Türkeş’in kendi açıklamalarında, yargılamaların ardından gelen idam kararlarının Türkiye için daha büyük sorunlara yol açacağı ve toplumsal barışı zedeleyeceği endişesini taşıdığı belirtilir. Türkeş, idamların infaz edilmemesi için **Cemal Gürsel nezdinde girişimlerde bulunmuş**, hatta komite içinde bu yönde oy kullanmış veya tartışmalarda bu fikri savunmuştur. Ancak komitenin çoğunluğunun kararı ve dönemin siyasi atmosferi, bu karşı duruşun sonuç vermesine engel olmuştur.

Yassıada yargılamaları sonucunda, eski Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmişlerdir. Alparslan Türkeş’in bu idamlara karşı çıkan kanatta yer alması, onun daha sonraki siyasi hayatında da zaman zaman vurguladığı, ülkenin birliğini ve bütünlüğünü koruma hassasiyetinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ancak, darbe lideri olarak bildiri okuması ve MBK içinde yer alması nedeniyle, bu idamların siyasi sorumluluğu darbeyi gerçekleştiren tüm MBK üyeleri üzerinde kalmıştır.

1961 Anayasası’nın Hazırlanması ve Kabulü

Askeri müdahalenin ardından, Türkiye’de yeni bir anayasa yapım süreci başladı.

- **Kurucu Meclis’te Kabul Tarihi:** 27 Mayıs 1961
- **Tasarının Resmî Gazete ile İlanı:** 31 Mayıs 1961
- **Kanun No ve Kabul Tarihi:** 334, 9 Temmuz 1961

1961 Anayasası'nın Başlangıç maddesi, 27 Mayıs 1960 müdahalesini “Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak yapılan bir devrim” olarak tanımlamaktaydı. Bu anayasa, Türk Milleti'nin milli şuur ve ülküler etrafında toplanarak, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesini, Milli Mücadele ruhunu, millet egemenliğini ve Atatürk Devrimlerine bağlılığı temel alarak, insan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi amaçlayan **demokratik hukuk devletini** kurmak için hazırlandığını vurguluyordu. Anayasa, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde olduğu inancıyla, hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet ediliyordu.⁵²

1961 Anayasası'nın Birinci ve Genel Esasları:

• I. Devletin Şekli:

- **Madde 1:** Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

• II. Cumhuriyetin Nitelikleri:

- **Madde 2:** Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve ‘Başlangıç’ta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.

• III. Devletin Bütünlüğü; Resmi Dil; Başkent:

- **Madde 3:** Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.
- **Resmî Dil Türkçe'dir.**

- **Başkent Ankara'dır.**

⁵² [1] <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1960-darbesi-27-mayis-1960> [2] <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1960-darbesi-27-mayis-1960>

Mardin Valileri 1959-1964 Yılları

Yıllar	Adı Soyadı	Resmi
1959-1960	Asım Rıza BÜYÜKLÜ	
1960-1961	Enver KURAY	
1961-1962	Basri ÖZPINAR	
1962-1964	Bekir Suphi AKTAN	

Mardin belediye başkanı 1957-1959 Hamit Özdenler dönemi bu dönemde su şebekesinin tamamlanmış olduğunu görmekteyiz.

Mardin belediye başkanı 1959-1960 İbrahim Ethem Aybar. İbrahim **Ethem Aybar**. Doğum, 1911. Mardin. Ölüm, 3 Ocak 1984 (73 yaşında). Diğer ad(lar) ı, **Etem Aybar**. Meslek, Belediye başkanı, Milletvekili... Yapmıştır.